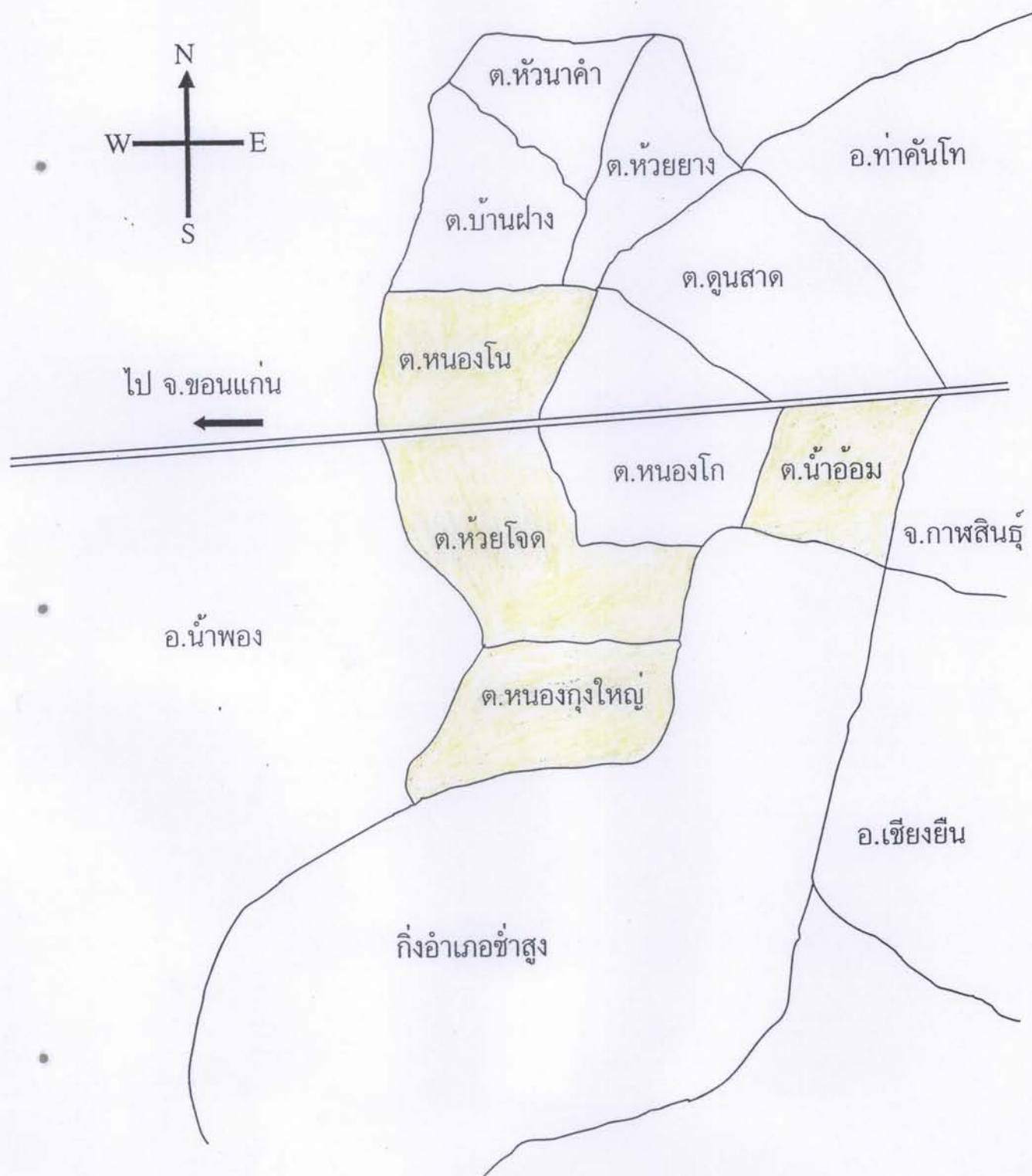

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แผนที่แสดงเขตอำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น

แผนที่แสดงเขต อ.กระนวน จ.ขอนแก่น

ภาคผนวก ๒

สูตรที่ใช้ในการวิจัย

สูตรที่ใช้ในการวิจัย

1. การกำหนดขนาดของตัวอย่างให้สูตรดังนี้ (Yamane, 1973)

$$n = \frac{N}{1 + Ne^2}$$

เมื่อ n = ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง
 N = จำนวนประชากร (2,530)
 e = ค่าความคลาดเคลื่อนของกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดขึ้น
 (.05)
 n = 346 คน

2. การหาความเที่ยงของแบบวัดความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุโดยให้สูตรสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาค (Cronbach's alpha coefficient) (McLaughlin & Marascuilo, 1990)

$$\alpha = \frac{n}{n-1} \left(1 - \frac{\sum s_i^2}{s_t^2} \right)$$

เมื่อ α = ค่าสัมประสิทธิ์แห่งความเที่ยง
 $\sum s_i^2$ = ผลรวมความแปรปรวนของแบบวัดแต่ละข้อ
 s_t^2 = ความแปรปรวนของแบบวัดรวมทั้งฉบับ
 n = จำนวนข้อทั้งหมดของแบบวัด

3. การหาค่าเฉลี่ย (Mean) (Runyon & Haber , 1991)

$$\bar{X} = \frac{\sum X}{n}$$

เมื่อ $\bar{X}$ = ค่าเฉลี่ย

$\sum X$ = ผลรวมของคะแนนของตัวอย่างประชากร

n = จำนวนข้อมูลในกลุ่มตัวอย่าง

4. ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D) (Runyon & Haber , 1991)

$$S.D = \sqrt{\frac{\sum X^2}{N} - \left[\frac{\sum X}{N} \right]^2}$$

เมื่อ S.D = ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

$\sum X$ = ผลรวมทั้งหมดของคะแนนแต่ละตัว

$\sum X^2$ = ผลรวมทั้งหมดของคะแนนแต่ละตัวยกกำลังสอง

N = จำนวนข้อมูลในกลุ่มตัวอย่าง

5. การหาค่ามัธยฐาน (Median) (เพชรน้อย, 2532)

ข้อมูลที่ศึกษาเป็นจำนวนคู่ จึงใช้สูตรดังนี้

$$\text{Mdn} = \frac{\text{ค่าเฉลี่ยของคะแนนที่อยู่ตำแหน่งที่ } \frac{n}{2} \text{ และ } \frac{n}{2} + 1}{2}$$

เมื่อ

$$n = \text{จำนวนข้อมูลทั้งหมด}$$

6. ส่วนเบี่ยงเบนควอไทล์ (Q.D) (เพชรน้อย, 2532)

$$\text{Q.D} = \frac{Q_3 - Q_1}{2}$$

เมื่อ

Q_3 = ค่าควอไทล์ที่ 3 หรือค่าคะแนนที่ตำแหน่งที่ $3/4$ ของข้อมูล

Q_1 = ค่าควอไทล์ที่ 1 หรือค่าคะแนนที่ตำแหน่งที่ $1/4$ ของข้อมูล

5. การหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านเศรษฐกิจ การทำกิจกรรม การได้รับบริการสุขภาพและสวัสดิการสังคมกับความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's product moment correlation coefficient) ดังนี้ (Meyer & Grosen , 1974)

$$r_{xy} = \frac{N \sum XY - \sum X \sum Y}{\sqrt{\left[N \sum X^2 - (\sum X)^2 \right] \left[N \sum Y^2 - (\sum Y)^2 \right]}}$$

เมื่อ r_{xy} = ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของตัวแปรที่ 1 และ 2
 X = คะแนนของตัวแปรที่ 1
 Y = คะแนนของตัวแปรที่ 2
 N = จำนวนตัวอย่างทั้งหมด

แล้วนำค่าที่คำนวณได้มาทดสอบความมีนัยสำคัญ โดยใช้การทดสอบดังสูตร

$$t = r_{xy} \sqrt{\frac{N - 2}{1 - r_{xy}^2}}$$

เมื่อ r_{xy} = ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์
 N = จำนวนตัวอย่างทั้งหมด

ภาคผนวก ค

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์โครงการวิจัย

เรื่อง

ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยบางประการกับความพึงพอใจในชีวิต
ของผู้สูงอายุ ในเขตอำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น

ชื่อผู้รับการสัมภาษณ์

บ้านเลขที่ หมู่ที่ บ้าน ตำบล

อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น

วันที่สัมภาษณ์ เริ่มเวลา น. สิ้นสุดเวลา น

แบบสัมภาษณ์ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1. ประกอบด้วยข้อความเกี่ยวกับ

1.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้สูงอายุ

1.2 การเข้าร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุ

1.3 การได้รับบริการสุขภาพและสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ

ส่วนที่ 2. แบบวัดความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ

ส่วนนี้สำหรับผู้วิจัย
แบบสัมภาษณ์เลขที่ [] [] [] 1-3

ส่วนที่ 1

1.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้สูงอายุ

1) เพศ [] 4

() ชาย

() หญิง

2) อายุ ปี [] [] 5-6

3) ระดับการศึกษา [] 7

() ไม่ได้เรียน

() ป.1 - ป.4 () ม.4 - ม.6

() ป.5 - ป.6 () อนุปริญญา

() ม.1 - ม.3 () ปริญญาตรี

() อื่น ๆ โปรดระบุ.....

4) จำนวนปีที่ใช้ในการศึกษา (ผู้วิจัยสรุป) ปี [] [] 8-9

5) สถานภาพสมรส [] 10

() โสด () หย่า

() คู่ () แยก

() หม้าย

6) ศาสนา

[] 11

() พุทธ

() อิสลาม

() คริสต์

() อื่น ๆ โปรดระบุ

7) จำนวนสมาชิกในครอบครัวประกอบด้วยบุคคลต่อไปนี้

สมาชิกในครอบครัว	ความสัมพันธ์กับ หัวหน้าครอบครัว
1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	
9	
10	
11	

8) จำนวนสมาชิกในครอบครัว คน

[][] 12-13

9) สถานภาพของผู้สูงอายุในครอบครัว

[] 14

() หัวหน้าครอบครัว

() ผู้อาศัย

10) ลักษณะการอยู่อาศัยในครอบครัว

[] 15

- () อยู่คนเดียว
- () อยู่กับคู่สมรส 2 คน
- () อยู่กับคู่สมรสและบุตรหลาน
- () อยู่กับบุตรหลานและญาติ
- () อื่น ๆ โปรดระบุ

11) ครอบครัวของท่านมีที่ดินเป็นของตนเองหรือไม่

[] 16

- () มี
- ที่ดินปลูกบ้าน ไร่
- ที่ดินทำการเกษตรกรรม ไร่
- ที่ดินทำอุตสาหกรรม ไร่
- รวมทั้งหมดประมาณ ไร่
- () ไม่มี

12) ครอบครัวของท่านมีรายได้มาจากทางใดบ้าง

[] [] [] [] [] [] [] 17-23

- () การทำนา ได้ประมาณ บาท / ปี
- () การทำไร่ ได้ประมาณ บาท / ปี
- () การเลี้ยงสัตว์ ได้ประมาณ บาท / ปี
- () เก็บจากค่าเช่าทรัพย์สิน ได้ประมาณ บาท / ปี
- () เงินเดือนของลูกหลาน ได้ประมาณ บาท / ปี
- () เงินบำนาญของตนเองหรือคู่สมรส ได้ประมาณ บาท / ปี
- () อื่น ๆ โปรดระบุ ได้ประมาณ บาท / ปี

เฉลี่ยรายได้ของครอบครัวประมาณ บาท / ปี

13) ท่านมีที่ดินเป็นของตนเองหรือไม่

[] 24

() มี

ที่ดินปลูกบ้าน ไร่

ที่ดินทำการเกษตรกรรม ไร่

ที่ดินทำอุตสาหกรรม ไร่

รวมทั้งหมดประมาณ ไร่

() ไม่มี

14) ท่านมีรายได้จากแหล่งใดบ้าง

[] [] [] [] [] 25-29

- จากบุตรหลาน ประมาณ บาท / ปี

- จากเงินบำนาญ ประมาณ บาท / ปี

- จากธุรกิจส่วนตัว ประมาณ บาท / ปี

- อื่น ๆ โปรดระบุ ประมาณ บาท / ปี

เฉลี่ยรายได้ของท่านประมาณ บาท / ปี

15) ท่านมีเงินเหลือเก็บส่วนตัวหลังจากใช้จ่ายแล้วหรือไม่

[] 30

() มี ประมาณ บาท / ปี

() ไม่มี

1.2 แบบสัมภาษณ์การทำกิจกรรมของผู้สูงอายุ

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์ในส่วนนี้ประกอบด้วยข้อคำถามซึ่งถามเกี่ยวกับการทำกิจกรรมของผู้สูงอายุ คือการทำกิจกรรมที่มีรูปแบบ และการทำกิจกรรมที่ไม่มีรูปแบบในช่วง 1 ปี ที่ผ่านมาเพื่อประเมินการทำกิจกรรมของผู้สูงอายุ โดยให้ผู้สัมภาษณ์ใส่เครื่องหมาย " / " ลงในช่อง และเขียนลงตามคำตอบของผู้สูงอายุ

ข้อความ	การให้ คะแนน ตามเกณฑ์ ที่กำหนด	สำหรับ ผู้วิจัย
การทำกิจกรรมที่มีรูปแบบ 1) ท่านร่วมทำกิจกรรมกับกลุ่มอาสาสมัครเพื่อสังคมได้แก่กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน กลุ่มเกษตรกรดังต่อไปนี้หรือไม่อย่างไร 1.1 ร่วมทำความสะอาดบริเวณวัดในวันสำคัญ เช่นวันที่ 12 ส.ค. วันที่ 5 ธ.ค. วันวิสาขบูชา ฯลฯ () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม 1.2 ร่วมปลูกต้นไม้ในวันสำคัญ เช่นวันที่ 12 ส.ค. วันที่ 5 ธ.ค. วันพืชมงคล () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม 1.3 ร่วมพัฒนาหมู่บ้านให้สะอาดและสวยงาม () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม 1.4 เข้าร่วมฟังในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เจ้าหน้าที่ของรัฐจัดให้แก่ชุมชน ดังนี้ 1.4.1 ด้านการเกษตร เช่นการให้ความรู้เรื่อง การเลี้ยงโคเนื้อ-โคนม การเลี้ยงไก่ ฯลฯ () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม		[] 31

ข้อความ	การให้ คะแนน ตามเกณฑ์ ที่กำหนด	สำหรับ ผู้วิจัย
1.4.2 ด้านสุขภาพอนามัย เช่น ความรู้เรื่องการใช้ยา บรรณคดีเรื่องหมวกกันน็อค เรื่องโรคเอดส์ ฯลฯ () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม 1.4.3 ด้านเศรษฐกิจ-สังคม เช่น ที่แจ้งเรื่องการกู้ เงิน ของธ.ก.ส. สวัสดิการของฌาปนกิจศพ () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม 2) ท่านได้เข้าร่วมประชุมของหมู่บ้านหรือไม่อย่างไร () เข้าร่วม ครั้ง () ไม่เข้าร่วม		[] 32
3) ครั้งหลังสุดที่มีการเลือกตั้งท่านได้ใช้สิทธิหรือไม่ 3.1 เลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน () ใช้สิทธิ () ไม่ 3.2 เลือกตั้งกำนัน () ใช้สิทธิ () ไม่ 3.3 เลือกตั้งสมาชิกสภาจังหวัด () ใช้สิทธิ () ไม่ 3.4 เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร () ใช้สิทธิ () ไม่		[] 33

ข้อความ	การให้ คะแนน ตามเกณฑ์ ที่กำหนด	สำหรับ ผู้วิจัย
4) ท่านได้เข้าร่วมประเพณีทางศาสนาหรือไม่ 4.1 วันขึ้นปีใหม่ () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม 4.2 บุญกุ่มข้าวใหญ่ () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม 4.3 บุญข้าวगी () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม 4.4 บุญเวส () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม 4.5 วันสงกรานต์ () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม 4.6 บุญบั้งไฟ () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม 4.7 บุญเบิกบ้าน () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม 4.8 วันเข้าพรรษา () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม 4.9 บุญประดับดิน () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม 4.10 บุญข้าวสาก () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม 4.11 วันออกพรรษา () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม 4.12 บุญกฐิน-ผ้าป่า () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม		[] 34
5) ท่านมีโอกาสร่วมในกิจกรรมทางสังคมกับเพื่อนบ้านหรือไม่ 5.1 ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม 5.2 งานแต่งงาน () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม		[] 35

ข้อความ	การให้ คะแนน ตามเกณฑ์ ที่กำหนด	สำหรับ ผู้วิจัย
5.3 งานบวช () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม 5.4 งานศพ () เข้าร่วม () ไม่เข้าร่วม การทำกิจกรรมที่ไม่มีรูปแบบ 6) ท่านได้ให้ความช่วยเหลือ, ให้คำแนะนำ และพบปะสัง- สรรค์กับสมาชิกในครอบครัว-เพื่อนบ้านหรือไม่ อย่างไร 6.1 ให้ความช่วยเหลือเรื่องการเงิน-สิ่งของ () ให้ () ไม่ให้ 6.2 ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการเจ็บป่วย () ให้ () ไม่ให้ 6.3 ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการทำมาหากิน () ให้ () ไม่ให้ 6.4 พบปะสังสรรค์พูดคุย () มี () ไม่มี		[36

ข้อความ	การให้ คะแนน ตามเกณฑ์ ที่กำหนด	สำหรับ ผู้วิจัย
7) ท่านได้ทำกิจกรรมกับสมาชิกในครอบครัวหรือไม่ 7.1 ท่านได้เลี้ยงหลาน () ได้ทำ () ไม่ได้ทำ 7.2 ท่านได้ช่วยทำความสะอาดบ้าน () ได้ทำ () ไม่ได้ทำ 7.3 ท่านได้เลี้ยงหม่อนไหม () ได้ทำ () ไม่ได้ทำ 7.4 ท่านได้ทอเสื้อ-ทอผ้า () ได้ทำ () ไม่ได้ทำ		[] 37
8) ท่านได้ทำกิจกรรมในยามว่างหรือไม่ 8.1 ท่านได้ปลูกต้นไม้ () ได้ทำ () ไม่ได้ทำ 8.2 ท่านได้ฉายหญ้าในสวน () ได้ทำ () ไม่ได้ทำ		[] 38

ข้อความ	การให้ คะแนน ตามเกณฑ์ ที่กำหนด	สำหรับ ผู้วิจัย
8.3 ท่านได้ทำจักสาน () ได้ทำ () ไม่ได้ทำ 8.4 ท่านได้เลี้ยงสัตว์ เช่นเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ ฯลฯ () ได้ทำ () ไม่ได้ทำ 9) ท่านได้ทำกิจกรรมเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจหรือไม่ 9.1 ท่านดูโทรทัศน์ () ได้ทำ () ไม่ได้ทำ 9.2 ท่านฟังวิทยุ () ได้ทำ () ไม่ได้ทำ 9.3 ท่านอ่านหนังสือ () ได้ทำ () ไม่ได้ทำ 9.4 ท่านเดินเล่น () ได้ทำ () ไม่ได้ทำ 9.5 ท่านนอนในตอนกลางวัน () ได้ทำ () ไม่ได้ทำ		[139

ข้อความ	การให้ คะแนน ตามเกณฑ์ ที่กำหนด	สำหรับ ผู้วิจัย
9.6 ท่านใช้เวลาออกกำลังกายวันละประมาณ 15-20 นาที () ได้ทำ () ไม่ได้ทำ 9.7 ท่านได้สวดมนต์และนั่งสมาธิ () ได้ทำ () ไม่ได้ทำ		

1.3 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการได้รับบริการสุขภาพและสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์ในส่วนนี้ประกอบด้วยข้อความที่เกี่ยวกับการได้รับ
บริการสุขภาพและสวัสดิการสังคมที่รัฐได้จัดให้ โดยให้ผู้สูงอายุ
ตอบตามความเป็นจริงว่าได้รับหรือไม่ได้รับ มีทั้งหมด 5 ข้อ

1. ท่านได้รับบริการตรวจ-รักษาพยาบาลที่

สถานบริการของรัฐฟรี หรือไม่

[]-[] 40-41

[] ได้รับ

[] ไม่ได้รับ เหตุผล () ไม่ไปรับบริการ

() ไปรับบริการแต่ต้องเสียเงิน

2. ท่านได้รับบริการตรวจ-รักษาจากหน่วยแพทย์เคลื่อนที่
ของโรงพยาบาลหรือไม่

[]-[] 42-43

[] ได้รับ

[] ไม่ได้รับ เหตุผล () ไม่มีหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ไปให้บริการ
() มี แต่ไม่ไปขอรับบริการ

3. ท่านได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย
จากเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือไม่

[] 44

[] ได้รับ

[] ไม่ได้รับ

4. ท่านได้รับแจกผ้าห่ม-ข้าวสาร จากทางราชการหรือไม่

[] 45

[] ได้รับ

[] ไม่ได้รับ

5. ท่านได้รับเงินสนับสนุนจากทางราชการหรือไม่

[] 46

[] ได้รับ

[] ไม่ได้รับ

ส่วนที่ 2

แบบวัดความพึงพอใจในชีวิต (LSIA)

คำชี้แจง ท่านมีความรู้สึกนึกคิด มองดูตัวเอง รับรู้สิ่งต่าง ๆ ไปตามวัยของท่าน อยากทราบว่าท่านมองดูชีวิตตัวเองในปัจจุบันอย่างไร ข้อความข้างล่าง 18 ข้อ เป็นคำกล่าวเกี่ยวกับการมองตัวเองในแบบต่าง ๆ และให้ผู้สัมภาษณ์ทำเครื่องหมาย " / " ลงในคอลัมน์ตามที่สูงอายุได้แสดงความคิดเห็นว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยมากน้อยเพียงใดต่อคำกล่าวเช่นนั้น คอลัมน์เหล่านี้คือ

- (1) ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง (2) ไม่เห็นด้วย (3) ไม่แน่ใจ (4) เห็นด้วย (5) เห็นด้วยอย่างยิ่ง

ข้อความ	ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง	ไม่เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	เห็นด้วย	เห็นด้วยอย่างยิ่ง	สำหรับผู้วิจัย
ความสุขในการดำเนินชีวิต						
1. เมื่ออายุมากขึ้น ฉันรู้สึกสบายมากกว่าที่เคยคิดไว้						[] 47
4. ฉันรู้สึกสุขสบายเหมือนเมื่ออายุยังน้อยอยู่						[] 48
5. ชีวิตของฉันควรจะสุขสบายมากกว่าที่เป็นอยู่เวลานี้						[] 49
14. ฉันยังทำแผนการที่จะทำอะไร ๆ ในเวลาข้างหน้าอยู่อีก						[] 50
ความมีชีวิตชีวา						
6. ปัจจุบันนี้เป็นเวลาที่ดีที่สุดในชีวิตของฉัน						[] 51

ข้อความ	ไม่เห็น ด้วย อย่างยิ่ง	ไม่เห็น ด้วย	ไม่แน่ ใจ	เห็น ด้วย	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	สำหรับ ผู้วิจัย
8. ฉันหวังว่าในอนาคตจะมีอะไรดี ๆ เกิดขึ้นกับฉัน						[] 52
9. สิ่งต่าง ๆ ที่ฉันทำยังคงเป็นสิ่งที่น่าสนใจเหมือนเช่นเคย						[] 53
12. หากตั้งต้นชีวิตใหม่ได้ฉันก็ไม่ขอกลับไปตั้งต้นอีก						[] 54
ความรู้สึกประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้						
2. ฉันได้เรียนจากอุปสรรคของชีวิตมากกว่าคนอื่น ๆ ที่ฉันรู้จัก						[] 55
11. เมื่อหวนนึกถึงความหลังฉันรู้สึกชื่นชมกับตัวเองมากอยู่						[] 56
15. หวนนึกถึงความหลังแล้วฉันไม่ได้สมหวังในสิ่งสำคัญ ๆ ที่อยากได้						[] 57
17. ฉันได้รับความสมหวังในชีวิตไม่ใช่น้อย						[] 58

ข้อความ	ไม่เห็น ด้วย อย่างยิ่ง	ไม่เห็น ด้วย	ไม่แน่ ใจ	เห็น ด้วย	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	สำหรับ ผู้วิจัย
อัตมโนทัศน์						
10. ฉันรู้สึกตัวว่าแก่เฒ่าและ ค่อนข้างจะอ่อนแรง						[] 59
13. ฉันยังดูกระฉับกระเฉงดี เมื่อเปรียบเทียบกับคนอื่น วัยเดียวกัน						[] 60
16. เมื่อเปรียบเทียบกับคนอื่น แล้ว ฉันเศร้าสลดน้อย มากกว่าเขา						[] 61
ระดับอารมณ์						
3. ปัจจุบันนี้เป็นเวลาที่เหงา หงอยที่สุดในชีวิตของฉัน						[] 62
7. สิ่งที่ทำฉันทำส่วนมากซ้ำซาก น่าเบื่อหน่าย						[] 63
18. ใคร ๆ จะว่าอย่างไร ก็ตามฉันรู้สึกว่าคุณโดย ทั่ว ๆ ไปกำลังเลวลง ไม่ใช่ดีขึ้น						[] 64

ภาคผนวก ง

ทฤษฎีการส่งอายุ

ทฤษฎีการสูงอายุ

เนื่องจากศาสตร์เกี่ยวกับการสูงอายุเป็นศาสตร์ที่ประกอบด้วยหลายสาขาวิชา จึงมีทฤษฎีที่พยายามอธิบายเกี่ยวกับการชราภาพหลายทฤษฎี ดังนี้

1. ทฤษฎีการสูงอายุว่าด้วยพันธุกรรม (Genetic theories of aging)

ทฤษฎีนี้สนใจเรื่องโปรแกรมของยีน ซึ่งมีอิทธิพลต่อการพัฒนาทางชีวของสิ่งมีชีวิตโดยเฉพาะเรื่อง DNA ในโมเลกุล ซึ่งความสูงอายุจะถูกตั้งโปรแกรมไว้ล่วงหน้า อาจเป็นผลของการถ่ายทอดยีน หรือเป็นผลของการเปลี่ยนแปลง DNA ซึ่งเกิดพร้อมกับอายุที่สูงขึ้น การสูงอายุเกิดจากการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของ DNA ทำให้เกิดภาวะการแบ่งตัวที่ผิดปกติ ยิ่งถ้าการแบ่งตัวผิดปกติเพิ่มมากขึ้นทำให้เซลล์เนื้อเยื่อและอวัยวะต่าง ๆ มีสมรรถภาพในการทำหน้าที่ลดลง โดยที่การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของ DNA จะรบกวนความสามารถในการทำหน้าที่และการแบ่งตัวของเซลล์ ซึ่งมีผลยับยั้งการทำงานของ RNA ถ้า RNA ทำงานลดลงมากอาจมีผลทำให้เสียชีวิต (Eliopoulos, 1987) มุมเหตุที่ชี้ให้เห็นว่าความสูงอายุถูกโปรแกรมในยีนกำหนดไว้ล่วงหน้า คือ

1) สัตว์ต่าง ๆ จะมีความแตกต่างกันไปตามช่วงชีวิตโดยไม่เกี่ยวกับอิทธิพลทางสังคม หรือทางวัฒนธรรม

2) แม้ว่ามันจะแตกต่างกันในอัตราของการเปลี่ยนแปลง ไปสู่ความเสื่อมทางชีว แต่พวกที่ได้รับความพันธุเหมือนกันจะแสดงให้เห็นความคล้ายคลึงกันในการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเสื่อมดังกล่าว เช่นกรณีคูปัดปัจจุบันมีการค้นพบว่าปัจจัยทางครอบครัว และปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมสามารถเปลี่ยนแปลงผลของโปรแกรมของยีนได้ (Shock, 1977)

2. ทฤษฎีการสูงอายุที่ไม่เกี่ยวกับพันธุกรรม (Nongenetic cellular theory of aging) ประกอบด้วย 3 ทฤษฎีย่อย ดังนี้

2.1 ทฤษฎีการสึกหรอ และการฉีกขาด (Wear and tear theory)

Crandall (1980) กล่าวว่าทฤษฎีนี้เปรียบเทียบบร่างกายเป็นเหมือนเครื่องจักรเมื่อใช้ไปนาน ๆ ชิ้นส่วนต่าง ๆ ก็จะสึกหรอ แต่ทฤษฎีนี้ไม่ได้รับความนิยมเพราะ

เหตุผล 3 ประการ คือ

1) ทฤษฎีนี้ไม่เหมาะสมที่จะเป็นเกณฑ์สากลเพราะแม้ว่าปอดหรือหัวใจของบางคนจะเสื่อมไปแต่ไตยังไม่เสื่อมก็ได้ และเหตุการณ์ในทางกลับกันนี้อาจจะเกิดขึ้นกับอีกคนหนึ่งก็ได้

2) ทฤษฎีนี้ไม่ได้กล่าวถึงความสามารถของร่างกายที่สามารถซ่อมแซมตนเองได้

3) ทฤษฎีนี้ไม่ได้พิจารณาข้อเท็จจริง ที่ว่าการที่ร่างกายได้ทำหน้าที่อย่างต่อเนื่องจะสามารถปรับปรุงให้ทำหน้าที่ได้ดีขึ้น เช่นการออกกำลังกายอยู่เสมอจะช่วยปรับปรุงการทำหน้าที่ของร่างกายให้ดีขึ้น

2.2 ทฤษฎีผลผลิตที่เป็นของเสีย (Waste product theory) ทฤษฎีนี้เสนอว่าของเสียที่สะสมอยู่ในร่างกายจะมีบทบาทสำคัญ ในกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเสื่อมทางชีวภาพ ขณะที่ของเสียทางเคมีหลาย ๆ ชนิด จะไปสะสมตามเนื้อเยื่อ แต่ก็ไม่มีหลักฐานว่าของเสียเหล่านี้เข้าไปแทรกแซงการทำหน้าที่ของเซลล์ที่สำคัญ ๆ

2.3 ทฤษฎีความเชื่อมโยง (Cross link theory) ทฤษฎีนี้กล่าวว่าเมื่อเวลาผ่านไปโมเลกุลในร่างกายจะพัฒนาความเชื่อมโยง ระหว่างส่วนต่าง ๆ ของโมเลกุล การเชื่อมโยงดังกล่าวจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและทางเคมี ซึ่งกระทบต่อการทำหน้าที่ของโมเลกุล ทฤษฎีนี้มีหลักฐานจากการศึกษาวิจัย เรื่องสารที่พบในเนื้อเยื่อยึดติดของร่างกาย (Collagen) Crandall (1980) กล่าวว่าเนื้อเยื่อยึดเหนี่ยวจะเชื่อมโยงร่างกายเข้าด้วยกัน สร้างความแข็งแรงให้แก่ร่างกาย เมื่ออายุมากขึ้น collagen ในเนื้อเยื่อยึดเหนี่ยวจะถูกจำกัดมากขึ้น ซึ่งในบางคนจะมีผลต่อการเปลี่ยนสารอาหารและการกำจัดของเสียเป็นไปได้น้อยขึ้น และมีผลกระทบต่อยาอื่น ๆ ด้วย

3. ทฤษฎีการสูงอายุที่เกี่ยวกับภูมิคุ้มกันของร่างกาย (Immunological theory of aging) เมื่อมีสิ่งแปลกปลอมเกิดขึ้นในร่างกาย antibody จะพยายามทำลายสิ่งแปลกปลอมดังกล่าว สิ่งแปลกปลอมในที่นี้ หมายถึงสิ่งภายนอกที่เข้าไปในร่างกายหรือสิ่งที่เกิดขึ้นภายในร่างกายเอง แต่เกิดการผิดปกติบาง

อย่าง ซึ่งร่างกายจำเซลล์ของตนเองไม่ได้ ปฏิกริยาตอบสนองดังกล่าวเรียกว่า immune reaction การเปลี่ยนแปลงในระบบภูมิคุ้มกันมีอิทธิพลต่อการสูงอายุได้ 2 ทาง

1) ถ้าระบบภูมิคุ้มกันสูญเสียความสามารถในการจดจำเซลล์ ที่ผลิตขึ้นภายในร่างกาย เซลล์ที่เปลี่ยนแปลงไปจะถูกทำลายโดยระบบภูมิคุ้มกัน ซึ่งทำให้เกิดอันตรายต่ออินทรีย์

2) เมื่อระบบภูมิคุ้มกันสร้าง antibody เพื่อทำลายแม้แต่เซลล์ปกติ เรียกว่า autoimmune reaction เมื่ออายุมากขึ้น autoimmune antibody ในเลือดก็ยังคงมีอยู่ ดังนั้นโรคที่เกี่ยวข้องกับการสูงอายุ เช่นปวดข้อ เบาหวาน จะเกี่ยวข้องกับการ autoimmune reaction นอกจากนี้ Crandall (1980) กล่าวว่า มีการศึกษาที่แสดงให้เห็นว่าอายุคนเราจะยืนยาวขึ้นถ้า autoimmune reaction ถูกทำให้ช้าลง

4. ทฤษฎีการสูงอายุทางด้านสังคมวิทยา

Crandall (1980) กล่าวถึงทฤษฎีเกี่ยวกับการสูงอายุทางด้านสังคมวิทยา ดังต่อไปนี้

4.1 ทฤษฎีการไร้การผูกพัน (Disengagement theory) เกิดขึ้นเมื่อปี 1960 ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีของนักทฤษฎีการทำหน้าที่ ซึ่งกล่าวว่าผู้ที่เริ่มเข้าสู่วัยสูงอายุจะถูกแยกตัวออกจากบทบาทที่สำคัญ ๆ ที่ละน้อย เพื่อคงไว้ซึ่งหน้าที่ของสังคมส่วนรวม การที่ผู้สูงอายุถูกแยกตัวออกจากบทบาทที่สำคัญนั้นความตายของพวกเขาจะไม่กระทบกระเทือนต่อหน้าที่ของสังคมส่วนรวม นักทฤษฎีนี้ยอมรับว่าแม้ว่ากระบวนการแยกตัวออกไปนี้เป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ความหลากหลายจะเกิดขึ้นเพราะความแตกต่างในด้านสุขภาพและบุคลิกภาพ นักทฤษฎีไร้การผูกพันเชื่อว่าระดับความพึงพอใจในชีวิตที่สูงมีความสัมพันธ์กับการลดจำนวน และความสำคัญของบทบาทของผู้สูงอายุ ฉะนั้นความสุขในวัยสูงอายุจึงประกอบด้วยการที่บุคคลยอมรับข้อเท็จจริงที่ว่าเขาจะยังคงมีอายุอีกไม่นาน และมีบุคคลอีกมากมายที่เข้ามาแทนที่บทบาทเขา การไร้การผูกพันเป็นกระบวนการที่สังคมและตัวบุคคลแยกตัวเองออกจากกันและกัน ซึ่งมีลักษณะ 4 ประการ ที่เป็นตัวแยกให้เห็นความ

แตกต่างกันคือ 1) การไร้ภาระผูกพันเป็นกระบวนการที่ค่อย ๆ เกิดขึ้นอย่างช้า ๆ ไม่ได้เกิดขึ้นทันทีทันใด เป็นการต่อเนื่องของเหตุการณ์อย่างเป็นระบบ เช่น เมื่ออายุมากขึ้นบทบาทของการเป็นพ่อแม่จะเริ่มน้อยลง บทบาทในการทำงานจะสิ้นสุดก่อนที่จะเกษียณ บทบาทในชุมชนและทางศาสนาจะค่อย ๆ ลดลงทีละน้อย ดังนั้นเมื่ออายุมากขึ้นทั้งจำนวนและระดับความเข้มข้นของบทบาทจะลดลง

2) การไร้ภาระผูกพันเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้เพราะแนวความคิดของการไร้ภาระผูกพัน และกระบวนการที่ทำให้เกิดขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางสังคม บุคคลทุกคนที่มาถึงช่วงชีวิตนี้จะต้องประสบกับเหตุการณ์นี้

3) การไร้ภาระผูกพันเป็นกระบวนการสร้างความพึงพอใจให้กับสังคมและตัวบุคคลซึ่งทั้งสองฝ่ายต้องการภาวะนี้ สังคมจะมีความสุขในการมองผู้สูงอายุแยกตัวออกไป ตัวผู้สูงอายุเองก็มีความสุขที่ได้แยกตัวออกไป เพราะความต้องการ ความกระวนกระวายใจ และความกดดันของบทบาทจะทำให้ผู้สูงอายุถอนตัวง่ายขึ้น

4) นักทฤษฎีการไร้ภาระผูกพัน กล่าวว่า การไร้ภาระผูกพันเป็นปทัสสถาน ซึ่งจะเห็นได้จากกฎหมายการเกษียณอายุ Cumming and Henry (1961) อ้างถึงใน Atchley, 1980) กล่าวว่า การไร้ภาระผูกพันเป็นการถอนตัวออกจากกันและกันของบุคคลและสังคม ซึ่งมีผลทำให้การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุ และผู้อื่นในสังคมลดลง กระบวนการนี้จะเริ่มต้นจากตัวบุคคลเอง หรือเริ่มจากผู้อื่นก็ได้ ผู้สูงอายุอาจถอนตัวออกจากคนบางระดับขณะเดียวกันก็ยังคงความสัมพันธ์ใกล้ชิดอยู่กับคนบางระดับ เมื่อกระบวนการไร้ภาระผูกพันเสร็จสมบูรณ์ดุลยภาพระหว่างบุคคลและสังคมก็จะเกิดขึ้นใหม่ ซึ่งมีระยะห่างมากขึ้นและชนิดของความสัมพันธ์ก็จะเปลี่ยนแปลงไป

หนังสือ "Growing Old" ของ Elaine Cumming และ William Henry ในปี ค.ศ. 1961 กล่าวว่า เป็นเรื่องธรรมดา และหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ผู้สูงอายุจะต้องลดกิจกรรมและบทบาททางสังคมลง ซึ่งผู้สูงอายุพยายามหลีกเลี่ยงความกดดันและความตึงเครียดโดยการถอนตัว (Withdrawal) ออกจากสังคม นักทฤษฎีการไร้ภาระผูกพัน เชื่อว่าการที่ผู้สูงอายุไม่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมและบทบาททางสังคม เป็นการถอนสถานภาพและบทบาทของตนเองให้แก่คนหนุ่มสาว ทั้งนี้เพราะความ

ต้องการสูงสุดของสังคม คือต้องการทักษะ และแรงงานใหม่มากกว่าการได้จากผู้สูงอายุ

นักทฤษฎีการไร้ภาระผูกพันมีความเห็นขัดแย้งกับนักทฤษฎีกิจกรรม โดยที่นักทฤษฎีการไร้ภาระผูกพันมีความเห็นว่าเป็นเรื่องปกติ และเป็นความพอใจส่วนบุคคลที่จะแสวงหาบทบาทของความสงบเงียบ ลดการเกี่ยวข้องกับผู้อื่นลง และมีเวลาว่างมาก เพื่อปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงตามปกติของกระบวนการสูงอายุ ในปัจจุบันการค้นพบมีข้อขัดแย้งกันและมีข้อวิจารณ์ทฤษฎีนี้ว่ามีผู้สูงอายุมากมายที่ไม่ได้แยกตัวออกจากสังคม การที่ผู้สูงอายุต้องถอนตัวออกไปจากสังคมเป็นผลของการขาดโอกาสของผู้สูงอายุ มากกว่าเป็นผลของความต้องการถอนตัวของผู้สูงอายุ และยังไม่มีใครกล่าวว่าเป็นการค้นพบที่ผิด

4.2 ทฤษฎีกิจกรรม (Activity theory) เป็นทฤษฎีที่สร้างขึ้นเพื่อชี้ให้เห็นจุดอ่อนของทฤษฎีการไร้ภาระผูกพัน คือการที่บุคคลจะมีความสุขในวัยชรา นั้นบุคคลยังคงต้องการทำกิจกรรมต่อไป ความสุขเกิดจากการดำเนินวิถีชีวิต ค่านิยม และความเชื่อไว้ให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งได้พัฒนาขึ้นมาจากการวิเคราะห์ของ Robert Havighurst (1963, 1968) Havighurst ได้ศึกษากับคนผิวขาว จำนวน 300 คน ที่มีฐานะปานกลางมีสุขภาพดี อายุ 50-90 ปี โดยการสัมภาษณ์เป็นระยะในช่วงเวลาที่ศึกษามากกว่า 6 ปี มีข้อสรุปได้ว่าผู้สูงอายุที่มีกิจกรรมปฏิบัติอยู่เสมอ ๆ ผู้สูงอายุที่มีบุคลิกที่กระฉับกระเฉงและมีภาระกิจอย่างสม่ำเสมอจะสามารถปรับตัวได้ดีและมีความสุขพึงพอใจในชีวิต นักทฤษฎีกิจกรรมเชื่อว่าถ้าบทบาท และความสัมพันธ์ที่มีอยู่ต้องสูญเสียไปก็จำเป็นต้องหาสิ่งอื่นเข้ามาแทนที่ เพราะเมื่อใดที่หยุดทำกิจกรรมระดับความพึงพอใจในชีวิตก็จะลดตามไปด้วย จึงกล่าวได้ว่ายังมีกิจกรรมมากเท่าไรก็จะยังมีความสุขพึงพอใจในชีวิตมากเท่านั้น ถ้าบุคคลต้องสูญเสียบทบาท หรือความสัมพันธ์ไปมากเท่าไร และไม่สามารถหาทดแทนได้ ระดับความพึงพอใจในชีวิตก็จะลดลงมากเท่านั้น ทฤษฎีกิจกรรมยังดูผิวเผินและไม่สามารถอธิบายพฤติกรรมของผู้สูงอายุได้ทั้งหมด และจากการศึกษาของ Lemon, Bengtson and Peterson (1972 อ้างถึงใน Crandall, 1980) พบว่า บุคคลที่มีขวัญสูงไม่ใช่เกิดจากจำนวนบทบาทที่ทำ แต่

การที่ผู้สูงอายุมีขวัญสูงเกิดจากความอดทน ความมั่นคง และความสัมพันธ์กับคนใกล้ชิด ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Lewenthal and Haven (1968) พบว่าบุคคลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและมั่นคงจะไม่ซึมเศร้า ซึ่งมีความพึงพอใจมากกว่าผู้สูงอายุที่ไม่มีความสัมพันธ์ดังกล่าว

4.3 ทฤษฎีบุคลิกภาพ (Personality theory) R.J. Havighurst (1968) กล่าวว่าทั้งทฤษฎีการไร้ภาระผูกพัน และทฤษฎีกิจกรรมยังไม่เพียงพอที่จะอธิบายข้อมูล ซึ่งการที่ทั้ง 2 ทฤษฎีมุ่งสนใจไปที่จำนวนกิจกรรมว่าเป็นตัวแปรที่สำคัญในการตัดสินความพึงพอใจในชีวิตนั้นไม่ถูกต้องเพราะระดับกิจกรรมไม่ใช่ตัวแปรที่สำคัญ แต่ชนิดของบุคลิกภาพเป็นตัวแปรที่สำคัญในการตัดสินความพึงพอใจในชีวิต เพราะชนิดของบุคลิกภาพที่ต่างกันต้องการระดับของกิจกรรมที่ต่างกันในการที่จะทำให้มีความพึงพอใจในชีวิตสูง ในจำนวนชนิดของบุคลิกภาพ 8 ชนิด ของ Havighurst มี 2 ชนิดที่สามารถอธิบายทฤษฎีนี้ได้ คือ

1) Reorganizers คือความพยายามที่จะคงไว้ซึ่งวัยกลางคน โดยการค้นหาบทบาทใหม่ ๆ เพื่อทดแทนบทบาทที่สูญเสียไป ในการกระทำดังกล่าว ผู้สูงอายุจะทำกิจกรรมมากและคงไว้ซึ่งระดับความพึงพอใจในชีวิตสูง

2) Disengaged คือพวกที่เลิกแสดงบทบาทต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจ พวกนี้จะชอบอยู่เฉย ๆ มากกว่า และมีกิจกรรมอยู่ในระดับต่ำ แต่จะมีความพึงพอใจในชีวิตอยู่ในระดับสูง

อีริคสัน (Erikson, 1963) กล่าวถึงทฤษฎีบุคลิกภาพว่า บุคคลจะมีพัฒนาการทางจิตสังคมอย่างต่อเนื่องกันตั้งแต่วัยทารกจนถึงวัยสูงอายุ ซึ่งการพัฒนามีทั้งหมด 8 ขั้น ความสำเร็จของการพัฒนาขั้นต้นจะเป็นพื้นฐานของการพัฒนาการขั้นต่อ ๆ ไป และจะมีผลให้ผู้สูงอายุมีความมั่นคงในตนเอง มีความหนักแน่นไม่หวาดหวั่นในการเผชิญภาวะการต่าง ๆ ช่วยให้บุคคลสามารถรักษาดุลระหว่างความต้องการของตนกับความเป็นจริงได้

เพ็ค (Peck, 1956) ได้อธิบายถึงการเผชิญกับการเข้าสู่วัยสูงอายุ ที่จะทำให้ผู้สูงอายุมีความมั่นคงในตนเองไม่หวั่นไหว ได้แก่อยอมรับการเปลี่ยนแปลงบทบาทในสังคมและการทำงาน การยอมรับการออกจากงาน การเปลี่ยนแปลงของ

ร่างกายในทางที่เสื่อมลง และมีความพึงพอใจในชีวิตที่ผ่านมา สามารถเผชิญกับความตายได้

นิวการ์เดนเตน (Neugarten, 1964) กล่าวถึงองค์ประกอบที่มีผลต่อพัฒนาการทางบุคลิกภาพของผู้สูงอายุจะคล้ายกับวัยอื่น ๆ บุคลิกภาพและแบบแผนของพฤติกรรมจากวัยต้นไปสู่วัยสูงอายุจะไม่เปลี่ยนแปลง เช่นคนที่ชอบทำงาน ชอบทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่นตั้งแต่อายุ 20 ปี บุคคลนั้นก็จะยังคงชอบทำงาน และชอบเข้าสังคมไปจนอายุ 70 ปี ในทางตรงกันข้ามคนที่ชอบแยกตัว ชอบสันโดษตั้งแต่อายุยังน้อยเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุก็น่าจะเป็นคนรักสันโดษเช่นเดิม การเข้าสู่วัยสูงอายุเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและจะมีการพัฒนาการจากวัยต้นเข้าสู่วัยสูงอายุแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล

4.4 ทฤษฎีวิวัฒธรรมย่อย (Subculture theory) Arnold Rose (1965 ; 1962 อ้างถึงใน Crandall, 1980) ได้เสนอไว้ว่าผู้สูงอายุจะตั้งวัฒนธรรมย่อยขึ้น ซึ่งวัฒนธรรมย่อยนี้จะให้ความหมาย และกำหนดทิศทางพฤติกรรมของกลุ่มผู้สูงอายุอันมีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้เกิดวัฒนธรรมย่อยคือ

- 1) จำนวนประชากรสูงอายุในปัจจุบันมีเพิ่มขึ้น และมีเปอร์เซ็นต์มากขึ้น ซึ่งแต่เดิมจำนวนและเปอร์เซ็นต์ของผู้สูงอายุเคยมีอยู่น้อยมีผลทำให้กลุ่มที่มีความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และพฤติกรรมไม่แตกต่างไปจากคนส่วนใหญ่ ในสังคม แต่เมื่อจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นจึงก่อให้เกิดวัฒนธรรมย่อยของผู้สูงอายุ
- 2) ผู้สูงอายุจะถูกกีดกันออกจากการมีส่วนร่วมในสังคมเช่นกฎของการเกษียณอายุ ปัจจัยด้านสุขภาพและการเน้นความสำคัญที่คนหนุ่มสาว สิ่งเหล่านี้จะช่วยเสริมให้ผู้สูงอายุแยกตัวออกจากสังคมส่วนใหญทั้งทางสังคม และทางกายภาพ
- 3) ความรู้สึกตัวว่าเป็นผู้สูงอายุมีเพิ่มขึ้น ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าตนเองแตกต่างไปจากคนอื่น ๆ ในสังคม พวกเขามีค่านิยม แบบแผนการดำเนินชีวิต ความสนใจ และความต้องการของผู้สูงอายุที่แตกต่างออกไป จะทำให้พวกเขา รวมตัวกันเป็นกลุ่มทางสังคม

ผู้ที่สนับสนุนทฤษฎีวิวัฒธรรมย่อยให้ข้อสังเกตว่า พฤติกรรมของผู้สูงอายุที่ต่างออกไปเป็นผลมาจากปัจจัยอื่น ๆ มากกว่าวัฒนธรรมย่อยของผู้สูงอายุ เช่น

การเปลี่ยนแปลงทางชีวภาพ ปทัสถานทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงระหว่างรุ่น
อย่างไรก็ตาม นักทฤษฎีวิวัฒธรรมย่อยเชื่อว่าในบรรดาวิวัฒธรรมย่อยทั้งหมดที่คน
ชราเป็นสมาชิกอยู่ (วิวัฒธรรมย่อยทางชาติพันธุ์ ศาสนา เพศ ชั้นทางสังคม หรือ
อาชีพ) วิวัฒธรรมย่อยทางอายุมีอิทธิพลมากที่สุด นักทฤษฎีวิวัฒธรรมย่อยสรุปว่า

• วิวัฒธรรมย่อยของผู้สูงอายุไม่เหมือนกัน เช่นวิวัฒธรรมย่อยของผู้สูงอายุที่
ร่ำรวยอาจมีพื้นฐานอยู่บนความต้องการของสังคม ส่วนวิวัฒธรรมย่อยของผู้สูงอายุ
ที่ยากจนอาจมีพื้นฐานอยู่บนความต้องการทางการเงิน

• ผู้สูงอายุมีความหลากหลาย ดังนั้น วิวัฒธรรมย่อยของผู้สูงอายุจึงไม่มีผล
กระทบโดยส่วนรวม (Universal impact) มีผู้สูงอายุจำนวนมากที่ถูกกีดกันออก
จากวิวัฒธรรมย่อยของผู้สูงอายุ เพราะตำแหน่ง ความร่ำรวย อำนาจ หรือ
ลักษณะอื่น ๆ เช่นผู้สูงอายุที่ยังทำงานหรือผู้สูงอายุที่ร่ำรวยจะยังไม่ถูกกีดกันออก
จากสังคมส่วนใหญ่จึงยังไม่เข้าไปมีส่วนร่วม หรือได้รับอิทธิพลจากวิวัฒธรรมย่อย
ของผู้สูงอายุ

ในวิวัฒธรรมย่อยของผู้สูงอายุมีสถานการณ์อยู่ 2 ชนิดคือ

1) สถานภาพที่สังคมมอบให้ เช่น จำนวนเงิน อาชีพ ระดับการศึกษา
และความสำเร็จ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเปลี่ยนแปลงไปตามอายุที่เพิ่มขึ้น

2) สถานภาพที่วิวัฒธรรมย่อยของผู้สูงอายุมอบให้ มี 2 ปัจจัย คือ

• สุขภาพทางกายและทางจิต ผู้ที่มีสุขภาพดีจะมีสถานภาพสูงกว่าผู้ที่มี
สุขภาพไม่ดี

• กิจกรรมทางสังคม ปัจจัยนี้ได้รับอิทธิพลมาจากสุขภาพ บุคคลที่มีบทบาท
เป็นผู้นำ ผู้ที่มีอิทธิพลอยู่เหนือผู้สูงอายุคนอื่น ๆ หรือผู้ที่มีระดับการทำกิจกรรม
ทางสังคมสูงจะมีสถานภาพสูงกว่าในวิวัฒธรรมย่อยของผู้สูงอายุ

โรส (Rose, 1965) กล่าวว่ากลุ่มบุคคลสูงอายุเป็นบุคคลกลุ่มน้อยที่สมาชิก
ในกลุ่มจะมีแบบอย่างการปฏิบัติเป็นแบบเฉพาะของตน และจะแตกต่างกันในแต่ละ
สังคม

สไตร์ป (Streib, 1965) กล่าวว่ากลุ่มบุคคลสูงอายุเปรียบเสมือนบุคคล
กลุ่มน้อย บางคนมองผู้สูงอายุเหมือนกับคนพิการ ซึ่งสังคมไม่ให้ความสำคัญ บาง
ครั้งเหมือนถูกแบ่งแยกออกจากสังคม ผู้สูงอายุบางคนยังแสดงว่าตนเองยังไม่แก่

ไม่ยอมรับการเป็นผู้สูงอายุยังทำตัวเป็นคนหนุ่มสาว ก็จะถูกมองว่าทำตัวไม่เหมาะสม โรสเสนอว่าสังคมควรให้การดูแลยกย่องและสำนึกว่าผู้สูงอายุก็คือส่วนหนึ่งของสังคม

4.5 ทฤษฎีบทบาท (Role theory) ในทางสังคมวิทยาบทบาทคือพฤติกรรมที่ถูกคาดหวังจากบุคคลตามตำแหน่ง หรือตามสถานภาพ นักทฤษฎีบทบาทจะใช้แนวคิดของ dramaturgical model ซึ่งมีแนวคิดหลักเช่นเดียวกับนักแสดงที่เล่นบทบาทต่าง ๆ บนเวที เหมือนกับบุคคลที่เล่นบทบาทต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีปัจจัยในการกำหนดพฤติกรรมดังนี้

- 1) ในชีวิตจริงของบุคคล บทบาทในสังคมจะเป็นตัวตัดสินพฤติกรรม
- 2) ในชีวิตประจำวันมีบุคคลมากมายที่มีอำนาจทำให้เพื่อน ๆ แสดงบทบาทตามที่เห็นว่าเหมาะสม โดยคนเหล่านี้จะมีอำนาจและสามารถแข่งขันเพื่อให้เพื่อนแสดงบทบาทให้สอดคล้องกับมาตรฐานที่กลุ่มวางไว้ ถ้าบุคคลเปี่ยงเบนไปจากพฤติกรรมเหล่านี้ บุคคลนั้นก็จะถูกลงโทษ ถ้าบุคคลยอมทำตามมาตรฐานที่คนเหล่านั้นกำหนดก็จะได้รับรางวัล
- 3) เนื่องจากบุคคลต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ในชีวิตประจำวันจึงต่างมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน โดยบุคคลจะพิจารณาตำแหน่งของคนที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วย เพราะคนที่มีตำแหน่งหรือบทบาทต่างกันย่อมต้องการการตอบสนองแตกต่างกัน ทั้งนี้ยังต้องขึ้นอยู่กับพฤติกรรมและอารมณ์ของบุคคลที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วย เช่นบุคคลจะมีปฏิสัมพันธ์กับนายจ้างแบบหนึ่งเมื่อมีอารมณ์ดี และอีกแบบหนึ่งเมื่อมีอารมณ์ไม่ดี ดังนั้นในชีวิตประจำวัน บุคคลจะมีพฤติกรรมตามที่ถูกกำหนดโดยบทบาทของคนอื่นที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วย และในวิถีทางซึ่งบุคคลในบทบาทเหล่านั้นกำลังประพฤติปฏิบัติ
- 4) พฤติกรรมของบุคคลจะได้รับอิทธิพลจากการตอบสนองของบุคคลที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วยโดยผ่านทางแบบแผนในการพูด คำพูดที่ใช้ในการสื่อสาร บุคคลจะพบว่าปฏิกริยา และความคิดเห็นของผู้อื่น ที่มีต่อพฤติกรรมที่เพื่อนได้แสดงออกสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเพื่อน ๆ ได้
- 5) บุคลิกและการอบรมให้เรียนรู้ระเบียบของสังคมจะมีอิทธิพลต่อการตีความและการแสดงบทบาทของบุคคล

4.6 ทฤษฎีการประทับตรา (Labeling theory) Bengtson (1973 อ้างถึงใน Crandall, 1980) เป็นผู้เสนอทฤษฎีนี้ ซึ่งอธิบายพฤติกรรมบางอย่างของผู้สูงอายุ ทฤษฎีนี้กล่าวว่าเมื่อคนเราถูกประทับตราว่า "อายุมาก" หรือ "แก่" สิ่งนี้จะมีผลกระทบต่อการปฏิบัติและการมองของผู้อื่นต่อตัวเรา เมื่อบุคคลถูกประทับตราจะได้ Identity ใหม่ ตำแหน่งและบทบาทใหม่ ซึ่ง Identity ใหม่นี้จะกลายเป็น Master status คือสถานภาพที่อยู่เหนือผู้อื่น ซึ่งเป็นสถานภาพที่ผู้อื่นต้องให้ความสนใจและตอบสนองโดยทันที เมื่อบุคคลถูกประทับตราแล้ว เป็นเรื่องยากที่จะเปลี่ยนแปลง เพราะพฤติกรรมของบุคคลจะถูกตีความไปตาม Identity ใหม่ บางครั้งพฤติกรรมไม่สอดคล้องกับการประทับตรา และถูกเพิกเฉย พฤติกรรมที่ส่งเสริม Identity ใหม่จะถูกเน้น ครั้งแรกที่บุคคลถูกประทับตรา อาจไม่เชื่อว่าตนเองเป็นผู้สูงอายุแต่ เพราะว่า

- 1) บุคคลอื่นปฏิบัติต่อเขาเหมือนเขาเป็นผู้สูงอายุ
- 2) บุคคลจะได้รับการตอบสนองทางบวกต่อพฤติกรรม ที่แสดงว่าเป็นผู้สูงอายุและได้รับการตอบสนองในทางลบต่อพฤติกรรมปกติ
- 3) บุคคลที่สูงอายุจะถูกจัดให้อยู่ในลักษณะสูงอายุดังกล่าว จึงไม่มีโอกาสเปลี่ยนแปลงตราดังกล่าว

ทฤษฎีนี้พยายามชี้ให้เห็นว่าการประทับตรามีผลกระทบอย่างมากต่อวิถีทางที่บุคคลจะมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อผู้อื่น ผู้ที่ถูกประทับตราว่าเป็นคนแก่ ช่วยตัวเองไม่ได้ หรือเป็นผู้เจ็บป่วยจะมีบทบาทลดลง แต่บุคคลจะตอบสนองต่อการถูกประทับตราแบบเดียวกันต่างกัน การถูกประทับตราว่าเป็น "ผู้สูงอายุ" อาจเป็นสาเหตุของความซึมเศร้าอย่างรุนแรงในบางคน แต่ในบางคนอาจรู้สึกภาคภูมิใจ

4.7 ทฤษฎีระดับชั้นอายุ (Age stratification theory) ทฤษฎีระดับชั้นอายุเป็นตัวอธิบายพฤติกรรมของผู้สูงอายุ โดยมองอายุว่าเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมที่สำคัญ ด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ

- 1) อายุอาจไปจำกัดความสามารถของบุคคลในการแสดงบทบาท
- 2) สังคมจัดสิทธิ บทบาท เกียรติภูมิ และโอกาสต่าง ๆ โดยมีพื้นฐานอยู่ที่อายุ อายุเป็นตัวแปรที่ใช้กำหนดชนิดของบทบาท และเสรีภาพในการเลือก

อายุตามปฏิทินสามารถมีผลกระทบต่อการแสดงบทบาทเพราะข้อจำกัดทางด้านชีวภาพทางกฎหมาย หรือทางสังคม อายุทางชีวภาพจะไปจำกัดการเลือกบทบาท เช่นสตรีไม่สามารถได้รับบทบาทของแม่จนกว่าจะมีความพร้อม และข้อจำกัดทางกายภาพของผู้สูงอายุจะไม่สามารถเอาชนะนักวิ่งหนุ่มสาวได้ และอายุตามปฏิทินจะแบ่งคนออกเป็นช่วงชั้นแต่ละชั้นจะมีสิทธิ บทบาท ข้อผูกมัด และโอกาสต่างกัน ดังนั้นช่วงชั้นของอายุจะต่างทั้งอายุ การมีส่วนร่วม และการช่วยเหลือสังคม ในแต่ละช่วงชั้นของอายุจะมีความคาดหวังทางบทบาทที่สัมพันธ์กัน เช่นแบบของการแต่งกาย ทรงผม หรือภาษา สังคมจะมีปฏิริยาทางบวกต่อผู้ที่ยอมปฏิบัติตามความคาดหวังของสังคม และมีการลงโทษต่อพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากความคาดหวังของสังคม กลไกอีกอย่างหนึ่งที่ถูกนำมาใช้เพื่อให้คนแสดงบทบาทตามที่สังคมคาดหวัง คือการอบรมให้เรียนรู้ระเบียบของสังคม (Socialization) ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ ความเชื่อ ค่านิยม และปทัสฐานของสังคมที่เราอาศัยอยู่ เนื่องจาก มีความคาดหวังทางบทบาทที่แตกต่างกันในช่วงชั้นของอายุที่แตกต่างกัน การอบรมให้เรียนรู้ระเบียบของสังคมจึงเป็นกระบวนการที่จำเป็น เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม และเป็นกระบวนการที่จำเป็นต่อการเปลี่ยนแปลงจากช่วงชั้นของอายุหนึ่งไปยังอีกช่วงชั้นหนึ่ง ถ้าผู้สูงอายุยังคงรักษาค่านิยม ความเชื่อ และปทัสฐานของวัยรุ่นไว้ก็จะเกิดความขัดแย้งระหว่างสิ่งที่ต้องการกับสิ่งที่เป็นไปได้เพราะความคาดหวังทางบทบาทจะเปลี่ยนแปลงไป

4.8 ทฤษฎีปรากฏการณ์ (Phenomenological theory) ทฤษฎีนี้มีจุดกำเนิดจาก Edmund Husserl ต่อมาถึง Alred Schutz, Max Scheler, Nicolai Hartman, Martin Heidegger, และ Edith Stun (Coponigri, 1971 อ้างถึงใน Crandall, 1980) แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีนี้ คือการทำความเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ เพราะบุคคลจะมองโลกแตกต่างกัน แนวคิดหลัก คือการพัฒนากรอบในการมองโลกผ่านประสบการณ์ชีวิต และกระบวนการอบรมให้เรียนรู้ระเบียบของสังคม ดังนั้นบุคคลสามารถมองปรากฏการณ์เดียวกันแตกต่างกันออกไป เช่น ผู้สูงอายุตอบสนองต่อการเกษียณ การเปลี่ยนแปลงของสุขภาพ หรือการเป็นหม้ายแตกต่างกัน ความแตกต่างดังกล่าว

ไม่ได้เป็นเพราะตัวปรากฏการณ์เองแต่เป็นเพราะการตีความหรือการมองปรากฏการณ์นั้นของบุคคล ทฤษฎีนี้ไม่ได้มองอายุเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม แต่พฤติกรรมขึ้นอยู่กับกรอบในการมองและการตีความเหตุการณ์ของบุคคล ดังนั้นถ้าเข้าใจกรอบในการมองปรากฏการณ์ของบุคคลจะสามารถเข้าใจและทำนายพฤติกรรมได้ กรอบในการมอง มีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ในการอบรมให้เรียนรู้ระเบียบของสังคม บุคคลเรียนรู้ที่จะเลือกมองสิ่งแวดล้อม และค้นพบว่าจะตีความการมองนั้นอย่างไร

4.9 ทฤษฎีความต่อเนื่อง (Continuity theory) กล่าวถึงการปรับตัวทางสังคมของผู้สูงอายุตามทฤษฎีนี้ กล่าวว่า ผู้สูงอายุจะแสวงหาบทบาททางสังคมใหม่มาทดแทนบทบาททางสังคมเก่าที่สูญเสียไป และยังคงสภาพที่จะพยายามปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่อย่างต่อเนื่องอยู่เสมอ (Neugarten, Hagvighurst and Tobin, 1968) บุคคลไม่ว่าจะหนุ่มสาวหรือสูงอายุจะมีบุคลิกภาพและรูปแบบของความพึงพอใจในชีวิตในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน โดยที่บุคลิกภาพและรูปแบบของการดำเนินชีวิตจะบอกให้ทราบถึงการปรับตัวเพื่อให้เกิดความพึงพอใจในชีวิตเมื่ออยู่ในวัยสูงอายุ เช่น บุคคลที่ไม่ค่อยจะยุ่งเกี่ยวกับผู้อื่นก็มักจะไม่ค่อยชอบมีกิจกรรมร่วมกับใครเมื่อเกษียณอายุแล้ว ในทำนองเดียวกันบุคคลที่พบปะสังสรรค์มีกิจกรรมร่วมกับผู้อื่นเสมอ ๆ ก็ไม่ชอบที่จะนั่งอยู่คนเดียวเงียบ ๆ ที่บ้าน กล่าวคือ การปรับตัวในวัยสูงอายุนั้นจะดีเพียงใดขึ้นอยู่กับชีวิตเมื่อยังเป็นหนุ่มสาว ผู้สูงอายุจะประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตเพียงใดขึ้นอยู่กับ การคงไว้ซึ่งบุคลิกภาพและความพึงพอใจในชีวิต

สำหรับทฤษฎีที่นักวิจัยนิยมใช้ในการศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุ คือทฤษฎีการไร้ภาระผูกพันและทฤษฎีกิจกรรม ซึ่ง Barrow and Smith (1979) กล่าวว่า ในช่วงทศวรรษที่ 60 นักวิจัยนิยมใช้ทั้ง 2 ทฤษฎีนี้กันอย่างกว้างขวาง แม้ในช่วงทศวรรษที่ 70 จะมีทฤษฎีใหม่ ๆ เกิดขึ้นก็ยังมีการกล่าวถึงทั้ง 2 ทฤษฎีนี้อยู่เสมอ

ภาคผนวก จ

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาของเครื่องมือ

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาของเครื่องมือ

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พนินฐา พานิช่าชีวะกุล
ภาควิชาการพยาบาลสาธารณสุขศาสตร์ คณะพยาบาลศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์พรณงาม พรรณเชษฐ์
ภาควิชาการพยาบาลอายุรศาสตร์และศัลยศาสตร์ คณะพยาบาลศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์วัลย์พร นันทศุภวัฒน์
ภาควิชาการพยาบาลอายุรศาสตร์และศัลยศาสตร์ คณะพยาบาลศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุพุมล ธนาเศรษฐ์อังกูล
ภาควิชาการพยาบาลสาธารณสุขศาสตร์ คณะพยาบาลศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
5. นายแพทย์ประยูร โกวิทย์
นายแพทย์ 8 ผู้อำนวยการโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชกระนวน
อ.กระนวน จ.ขอนแก่น
6. นางยศวดี เลิศศรี
พยาบาลวิชาชีพ 6 หัวหน้าฝ่ายเวชกรรมสังคม โรงพยาบาลศูนย์ขอนแก่น
7. พ.ต.อ (พิเศษ) สำเนียง เวียงสมุทร
ประธานชมรมผู้สูงอายุ จ.ขอนแก่น